

Sobre la meua llengua (amb Hannah Arendt i Jacques Derrida)

Àngela Lorena FUSTER PEIRÓ

La meua intenció deliberada de no deixar caure la meua llengua materna a favor d'una de les llengües que per amor o per força he hagut d'utilitzar [...]; les paraules del llenguatge quotidià estan carregades de la densitat que orienta les nostres tries.

Hannah ARENDT¹

RESUM: Es donen contextos i experiències en què la decisió sobre la llengua en què transmetre la pròpia recerca esdevé especialment problemàtica, en què es propicia que hi haja decisió. Aquesta afirmació és ben òbvia si el context d'aquesta experiència de tria té les característiques del nostre (bilingüisme, llengua minoritària amb variants dialectals); encara més, si la recerca s'inscriu en allò que, més o menys problemàticament, s'anomena «filosofia». Dir que la problemàticitat és una obvietat no menysté els casos d'aquells que poden fins i tot no travessar el lapse de la tria —malgrat estar inserits en coordenades sociopolítiques i disciplinàries idèntiques o semblants i precisament a causa de les seues diverses posicions respecte al fet lingüístic del lloc on viuen—. L'interès més immediat per pensar entorn de la decisió respecte a la llengua en què s'articula el discurs filosòfic té principalment una matriu política. Sens dubte totes les implicacions tàcites, conceptuals i particulars que marquen el quefer quotidià de qui opta per escriure en una llengua minoritària —juntament amb les dificultats concretes de sostenir l'opció— recorden cada vegada el rerefons d'aquesta politització de l'acte d'escriure. No obstant açò, també pot tindre un altre tipus d'interès filosòfic desconstruir allò que diem quan expressem la nostra decisió d'aquesta manera: «Vull escriure en la meua llengua materna.» L'expressió «llengua materna» sona intempestiva, per no dir desfasada. Així i tot, continua sonant, i açò fa pensar. Quina siga aquesta llengua materna, no deixa de ser rellevant, però l'estatut d'allò a què ens referim amb les paraules «llengua materna», siga inactual o no, obre la reflexió sobre la qüestió des d'una altra perspectiva d'anàlisi. En les paraules de Hannah Arendt («resta la llengua materna») i en la rèplica que li va fer Jacques Derrida es troben fragments per a abordar aquesta «llengua materna»; fragments que ens retornen tant a la qüestió de la capacitat d'una llengua per a dir, com a la relació de la llengua amb la identitat, amb la pertinença i amb el lligam subjectiu que mantenim amb aquella materialitat que la caracteritza.

PARAULES CLAU: llengua materna, escriptura, política.

1. Hannah ARENDT, Discurs inèdit d'Arendt en ocasió de la recepció del Sonning Prize, 1975.

Si intentem reflexionar sobre la decisió de fer i escriure filosofia en la pròpia llengua materna, ens trobem primerament amb la dificultat de definir què és aquesta llengua materna i d'aclarir quines són les implicacions suposades en la relació de qui parla amb eixa llengua que anomena «materna» i que juga un paper fonamental en què hi haja decisió. Algunes d'aquestes implicacions podrien ser les següents: quin tipus de relació s'establix amb la llengua, quina és la posició del parlant respecte de la llengua materna, quina és la posició de la llengua respecte de les altres llengües, quina és la història que hereta el parlant en la llengua...

Precisament, el 21 de febrer passat se celebrà el Dia Internacional de la Llengua Materna.² Amb aquesta iniciativa, la UNESCO opta per pensar el plurilingüisme no com a conflicte, sinó com a via de solució dels conflictes i es proposa recordar la situació de les llengües reprimides i amenaçades que tenen dificultats per subsistir.³

Tant per a la UNESCO com per a una tendència generalitzada d'opinió i d'estudi, la llengua materna s'identificaria completament amb la llengua pròpia, independentment de qui l'haja ensenyada.⁴ En nombroses ocasions les anomenades «llengües minoritzades» són l'única expressió cultural que ha restat als pocs supervivents de certes comunitats humanes. Si desapareixen aquestes llengües i amb elles les manifestacions poètiques amb les quals les comunitats celebren els seus rituals, no quedarà testimoni viu de la seua existència.

Actualment és major la sensibilitat sobre el fet que la continuïtat de la vida d'una llengua depèn tant de la voluntat dels seus parlants, de continuar tenint-la present en el cap, en la boca, en els dits i en la major quantitat d'àmbits de la pròpia vida, com de les polítiques que s'han de fer garants d'aquesta possibilitat.

La reflexió «sobre la meua llengua» s'enceta considerant dos testimonis exemplars que oferix el discurs filosòfic contemporani sobre la relació amb la llengua materna, el de Hannah Arendt i el de Jacques Derrida. I acaba per proposar un altre exemple, el que suposadament és el meu, com a possible narració d'aquesta relació.

2. La UNESCO va proclamar aquesta iniciativa l'any 1999 per tal de promoure i preservar la diversitat lingüística davant la situació alarmanant que més de la meitat de les sis mil llengües que es parlen en el món es troben en perill d'extinció. Es va escollir aquesta data en commemoració de tots els estudiants morts el 1952 durant les manifestacions en defensa del *bangla*, la llengua dels bengalis.

3. Vegeu VilawebTV: <http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=2281966> De la conveniència i dels millors resultats que comporta educar els xiquets i les xiquetes en les seues llengües maternes en dona compte l'organisme internacional en alguns dels documents que publica. Vegeu, per exemple, Carol BENSON, *Girls, Educational Equity and Mother Tongue-based Teaching*, Bangkok, UNESCO Bangkok, 2005.

4. Malgrat que l'expressió «llengua materna» continua utilitzant-se en els àmbits de la lingüística, són molts els qui recomanen utilitzar altres expressions com «llengua nadiua» o «llengua primera» per deslligar la llengua de la relació del nadó amb la mare. Tot i així, amb l'objectiu de fer front a aquesta tendència i per la rellevància que té el vincle mare-nadó en l'aprenentatge de la llengua, són moltes les estudioses feministes que intenten pensar la relació de la materialitat i el sentit de la llengua del nadó amb la materialitat i la percepció del món encarnada en el cos de la mare. Vegeu l'últim llibre de la Comunitat Filosòfica Diotima: Chiara ZAMBONI (ed.), *Il cuore sacro della lingua*, Verona, Il Poligrafo, Percorsi, Collana del Dipartimento di Filosofia dell'Università degli Studi di Verona, 2006.

«N'ha quedat la llengua», així respon Hannah Arendt en l'entrevista que Günter Gaus li féu el 28 d'octubre de 1964, en la televisió pública, ZDF, de la República Federal Alemanya. Una resposta que donà nom a l'entrevista: «Was bleibt? Es bleibt die Muttersprache». Precisament, la transcripció de la conversa entre Arendt i Gaus és el primer text arendtià traduït al català: «Què en resta? En resta la llengua materna?» De fet, aquesta és la primera traducció del text a l'Estat espanyol. I a hores d'ara ja són tres les traduccions.⁵

Podria tractar-se d'una mera coincidència, però el fet que precisament aquesta entrevista, amb aquest títol, haja sigut el text de l'Arendt més publicat en llengua catalana fa pensar que al·lusió a la llengua materna és ben acollida en una cartografia en la qual la permanència de la pròpia llengua ha sigut amenaçada.

Així comença el testimoni d'Arendt sobre la pròpia relació amb la llengua materna, tot i que l'alemany no era ni és ara cap llengua minoritzada.⁶

Gaus: ...a Chicago. Vostè viu a Nova York. El seu home, amb qui es va casar el 1940, també fa de professor de filosofia a Amèrica. Ara l'àmbit acadèmic al qual vostè torna a pertànyer —després de la decepció de l'any 1933— és internacional. Tot i això voldria preguntar-li si troba a faltar l'Europa d'abans de Hitler, que no tornarà a existir mai més. Quan ve a Europa, quina és la seva sensació del que n'ha quedat i del que s'ha perdut per sempre?

Arendt: L'Europa d'abans de Hitler? No en sento enyorança, això no. Què n'ha quedat? N'ha quedat la llengua.

No obstant això, el primer testimoni de l'afecció d'Arendt per la seua llengua materna ens porta precisament a l'Alemanya prehitleriana per la qual l'interroga Gaus. Sols vint-i-nou dies abans d'aquell 30 de gener de 1933, el dia en què Herman Göring eixira de la Cancelleria del Reich decidit a anunciar al poble alemany: «Adolf Hitler ha esdevingut el nou canceller d'Alemanya», Hannah Arendt escrivia una carta al seu mestre Karl Jaspers des del mateix Berlín. En aquesta carta confessava, arran d'un comentari sobre l'article que Jaspers en un principi va titular «Max Weber. El ser alemany en el pensament polític», la distància que ella sentia, des del seu ser jueva, respecte a l'«impressionant patriotisme» de Max Weber. Arendt sospitava que aquest

5. L'entrevista va aparèixer publicada en traducció de Jordi Estruch al número 3 de la revista *Saber*, en l'any 1987 (p. 20-29), poc abans que la revista, que depenia de *L'Avenç*, deixara de publicar-se. Després, al 1999, l'entrevista va tornar a ser traduïda per Gustau Muñoz, en la tercera entrega de la segona època de *L'Espill* (p. 92-113) —la revista fundada per Joan Fuster al 1979 i actualment editada pel Servei de Publicacions de la Universitat de València—. Aquest mateix any es traduí per primera vegada al castellà, per Agustín Serrano de Haro, «Hannah Arendt: “¿Qué queda? Queda la lengua materna”», en la *Revista de Occidente* (núm. 220, p. 83-110). I una tercera vegada ha sigut traduïda al català per Ramon Farrés, per a un recull d'entrevistes que ha eixit sota el nom de *Converses amb Hannah Arendt*. Aquest compendi l'ha publicat l'editor mallorquí Leonard Muntaner com a tercer llibre de la col·lecció «Traus», dedicada al pensament polític. La traducció del títol és «Què queda? Queda la llengua materna».

6. Totes les citacions del fragment de l'entrevista han estat extretes d'aquesta última traducció de Ramon Farrés, «Què queda? Queda la llengua materna» (p. 25-26).

patriota haguera sigut capaç de pactar fins i tot amb el dimoni per tal de portar a terme la *Wiederaufrichtung* (renovació/reestructuració) d'Alemanya.

La jove filòsofa aclaria en aquesta ocasió que «Per a mi, Alemanya és la llengua materna, la filosofia i la poesia. De tot açò puc i he de respondre.»⁷ Arendt, de la resta de qüestions implicades en el ser alemany, no se'n podia fer càrrec, sentia massa reserves.

La declaració d'Arendt va ser acollida per Jaspers amb sorpresa. En la carta de resposta, li desplaïa que la seua «benvolguda i estimada» deixeb la jueva, pel fet de ser jueva, mostrara una diferència i una mena de malfiança respecte a allò que ell definia com a «ser alemany». Per aquest motiu, Jaspers insistia en el fet que sols li calia afegir a la llengua materna, a la filosofia i a la poesia, el destí (*Schicksal*) historicopolític d'Alemanya; llavors ja no existiria cap distància ni cap diferència. Malgrat tot, el gest d'Arendt va ser rotund: en veure eixe destí del poble alemany encarnat en Hitler, va decidir posar una distància efectiva i marxar cap a l'exili. Primer a França i després definitivament als Estats Units. El propi context alemany era el que problematitzava el seu «ser alemany» en el sentit en què volia que ho fos Jaspers, en aquell sentit en què volien continuar sent-ho molts jueus alemanys. El propi context era el que obligava Arendt a retallar el sentit de la seua essència i la seua pertinència a aquesta nació. De tal manera, Arendt assumia, amb la seua decisió, ser jueva de parla alemanya i posteriorment assumia ser jueva de parla alemanya refugiada, amb totes les conseqüències.

Durant el llarg exili, tota la resta de la seua vida, es va obstinar a no deixar de ser alemanya en el sentit en què sentia ser-ho ja en l'any 1933, de ser-ho plenament, a través de la seua llengua materna i de la filosofia i la poesia que s'havien escrit en aquella llengua i en aquella llengua havien romàs com a herència. Agraïa la ciutadania nord-americana perquè no li imposava l'assimilació. Tanmateix, en la primera carta que Hannah Arendt escrigué a Jaspers des dels Estats Units, tornava a parlar-li de la llengua, perquè aquest «és el problema de l'emigració»: haver d'escriure en una llengua que no és la pròpia.⁸ Sobre la importància de mantenir la llengua en aquest exili l'interrogava Gaus:

Gaus: I això significa molt per a vostè?

Arendt: Moltíssim. Sempre m'he negat conscientment a perdre la llengua materna. Sempre he mantingut una certa distància tant amb el francès, que en aquella època parlava molt bé, com amb l'anglès, que és la llengua amb què ara escric.

Gaus: Això li volia preguntar: ara escriu en anglès?

Arendt: Escric en anglès, però no he perdut mai la distància. Hi ha una diferència enorme entre la llengua materna i una altra llengua. En el meu cas puc dir-ho d'una manera terriblement simple: en alemany conec una gran part de poemes alemanys de memòria. Sempre els tinc d'alguna manera al cap —*in the back of my*

7. Hannah ARENDT i Karl JASPERS, *Briefwechsel 1926 bis 1969*, Munic, Zurich, Piper, 1993, p. 52.

8. Hannah ARENDT i Karl JASPERS, *Briefwechsel...*, p. 59.

mind—; això no es pot tornar a aconseguir mai més. En alemany em permeto coses que en anglès no em permetria. És a dir, ara de vegades ja me les permeto també en anglès, perquè m'he tornat descarada, però en general he mantingut aquesta distància. En tot cas la llengua alemanya és el més essencial que ha quedat, i el que jo he mantingut sempre també conscientment.

Quan Hannah Arendt deia «llengua materna» ho deia en el mateix sentit en què l'expressió s'utilitza habitualment en els jocs de llenguatge quotidians: la llengua materna és la llengua pròpia, la primera llengua que s'ha adquirit.⁹ Aquesta llengua heretada no va ser el jiddisch, com tampoc ho va ser per a la major part de jueus alemanys; la llengua heretada que la comunitat dels refugiats es va endur a l'exili era la llengua alemanya.¹⁰ Gaus continuava preguntant:

Gaus: Fins i tot en els moments més durs?
Arendt: Sempre.

«Sempre» (*Immer*) és la mesura del monolingüisme d'Arendt, de l'obstinació d'una monolingüista que és fidel únicament a la traça deixada per la llengua assumida com a pròpia. El «sempre» revela la tossuderia d'algú que persevera en la memòria del llegat per tal que aquesta traça siga inesborrable. Perquè sense la fidelitat insubornable a la traça no hi ha cap arrel, ni tampoc llengua on habitar, mostrar i contar la pròpia història. No sols això, la traça és la garantia de l'obertura creativa a les altres llengües. La distància necessària per no aplatar l'expressió.

Arendt era una jueva alemanya de parla alemanya i cada vegada que aquest ser podia estar en perill, en Alemanya o en els Estats Units, sentia la necessitat d'identificar-se per tal d'assumir les seues responsabilitats. Es podria dir que la identitat no és rellevant ni en el pensament ni en la biografia d'Arendt fins al moment en què l'ataquen reduint-la a una única descripció o s'actualitza una amenaça assimiladora. Llavors ella s'ha de defensar com a jueva o ha de defensar la llengua materna com a únic llegat del qual s'ha fet hereva. L'alemany pot ser la llengua de molts altres, però és a la vegada l'única llengua pròpia. Però fins a quin punt una llengua ens pot ser pròpia i identificar-nos?

Jacques Derrida denuncia l'abisme (*Abgrund*) que s'obre sota aquestes afirmacions d'Arendt. En *Le monolingüisme de l'autre ou la prothèse d'origine* qualifica la

9. La seua llengua materna, en principi, no implica cap lectura des d'un subtext de gènere, però tot i així una interpretació des d'aquesta perspectiva té rellevància pel fet que Arendt també lliga la llengua materna en major mesura a la corporeïtat i la creativitat que a cap tipus d'identitat política o nacional.

10. «Hem perdut la nostra llengua, que representa l'espontaneïtat de les relacions, la simplicitat dels gestos, l'expressió sincera i natural dels sentiments», a «We Refugees» (1943). Reimprès a *The Jew as a Pariah: Jewish Identity and Politics in the Modern Age*, Nova York, Grove Press, 1978. N'existixen diverses traduccions castelleses. La primera és de Carmen Corral, «Nosotros, los refugiados», en *Archipiélago*, núm. 30, 1997, p. 100-107. Hi ha una traducció de l'article de Rosa S. Carbó a Hannah ARENDT, *Tiempos presentes*, Barcelona, Gedisa, 2002, p. 9-22, i també una altra de Miguel Candel en Hannah ARENDT, *Una revisión de la historia judía y otros ensayos*, Barcelona, Paidós, 2004, p. 1-15.

resposta de l'entrevistada de «dèbil, ingènua i culta».¹¹ L'escrit és una redacció amb abundants variacions a partir de la versió oral que Derrida presentà l'any 1992 en el col·loqui internacional i bilingüe (francès-anglès) «Echoes from Elsewhere», celebrat a Baton Rouge, seu de la Universitat Estatal de Louisiana (EUA). En aquesta trobada, s'abordaven des de diferents perspectives els problemes de la francofonia fora de França. La perspectiva de Derrida es mou entre el concret de la seua vivència problemàtica de la llengua francesa, en tant que algerià, i la universalitat en què la mateixa llei que fonamenta la llengua obliga els parlants a ser monolingües.

En la versió impresa, Derrida dedicà una ingent nota a peu de pàgina als esbossos d'allò que esperava que algun dia fóra un estudi general de «títol més ambiciós».¹² Es poden trobar en aquesta nota algunes hipòtesis entorn de tres de les moltes figures *askhenazi* que poblarien les pàgines del seu estudi: Franz Rosenzweig, Hannah Arendt i Emmanuel Lévinas.

El text derridià es proposa com una «demostració-manifestació», una «escena» desenrotllada sobre una mena de diàleg a diverses veus en la qual un «jo» actua en el paper protagonista. El punt de partida és un enunciat antinòmic: «No tinc més que una llengua, no és la meua.» Cal demostrar que és possible ser monolingüe i parlar una llengua que no és la pròpia. La demostració és la manifestació que es porta avant, aquella escena en què el propi Derrida, en un joc de ser i no ser ell mateix, encarna la possibilitat efectiva d'aquesta contradicció lògica, que en el cas del context en què parla, un col·loqui bilingüe, i pel fet de ser Derrida qui ho enuncia, no pot deixar de ser també una contradicció pragmàtica o performativa. No obstant això, la contradicció en qüestió depassa els límits contextuals; és una contradicció que s'imposa com a contradicció universal que definix la llengua. El solipsisme monolingüe és un nom del monolingüisme de l'altre.

Durant tot el discurs, Derrida apunta diversos conceptes que recorden sense anomenar-la l'entrevista Gaus-Arendt. Tanmateix no és fins a la nota esmentada on es desvela la polèmica més o menys secreta que el manté lligat a Arendt a través del record de la pròpia experiència amb la llengua materna. La polèmica pot brollar a partir de la contraposició de les dues experiències del monolingüisme propi: és possible contraposar-les perquè la seua base està feta de la intersecció del judaisme d'Arendt i de Derrida, de la inestabilitat de la identificació amb una nació o del posseir una ciutadania; però també, sobretot, d'eixa afecció escrupolosa que senten ambdós per la llengua heretada: l'alemany i el francès.

Derrida, en el seu *speech*, arran d'unes disquisicions sobre qui és i què és ser francomagrebí, es permet una afirmació conscientment agosarada i, a primera vista, conscientment falsa: ell és el més francomagrebí, és l'únic francomagrebí. Els matisos

11. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme de l'autre ou la prothèse d'origine*, París, Galilée, 1996. N'existix traducció castellana d'Horacio Pons, Buenos Aires, Manantial, 1997. Disponible en el portal d'Horacio Pons, «Derrida en castellano»: <<http://www.jacquesderrida.com/ar>>

12. «El monolingüisme de l'hoste. Els jueus del s. XX, la llengua materna i la llengua de l'altre, en ambdues ribes del Mediterrani». Vegeu nota * en Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 101-114.

de la demostració d'aquesta proposició insensata no es poden desenvolupar ací. El que ací m'interessa és destacar el joc entre el concret-exemplar i el concepte-universal a què juga Derrida durant la seua demostració de l'antinòmia «1. Mai es parla més que una sola llengua / 2. Mai es parla una sola llengua.»

S'erigix en el representant d'una relació ontològica, i per això eticopolítica, amb la llengua francesa, des de les coordenades precises que definixen la complexitat del «què» i del «com» de naixer en Algèria, de ser ciutadà francès i filòsof que treballa en llengua francesa. La forma de demostrar la universal relació de prohibició que es manté amb la llengua, la mateixa prohibició que l'estructura, apareix com una anamnesi en la pròpia existència de ser parlant. Tots els distanciaments interns a l'exposició no són suficients per a fer menys autobiogràfica la demostració de Derrida, és a dir, per molt que presente una desconstrucció de l'autobiografia, el seu testimoni té el mateix caire particular de les respostes d'Arendt. Just per això, tots dos són testimonis exemplars d'una manera característica de comprendre i manifestar la pròpia posició respecte a la relació ontologicopolítica amb la llengua. L'element d'universalitat és la relació del ser parlant amb allò que parla i que a la vegada el parla.

Sens dubte, la vivència del monolingüisme els separa i els mancomuna. Mentre que Derrida sent una «doble interdicció» respecte a la llengua —per una banda la prohibició a la llengua hebrea, àrab i berber, i per l'altra la prohibició a la llengua francesa—, Arendt, d'aquesta doble interdicció, no en fa cap tema, tot i que es pot endevinar una certa interdicció passiva a la llengua hebrea en la seva biografia.¹³ Però, pel mateix motiu, Arendt no sent la interdicció a la llengua alemanya: és la llengua que té a disposició per vehicular el seu mode de ser jueva en Alemanya i d'inserir-se en una cultura habitant-la. L'únic, el donat. Per això l'alemany és, sense ambigüitat ni distància, sempre la seua «Muttersprache», la principal font del ser alemanya.

Derrida, en canvi, confessant-se monolingüista estricta, no és capaç d'identificar el francès amb «ma langue maternelle», no ho ha dit mai.¹⁴ A partir de la situació concreta d'haver nascut en una colònia de França al Magrib, enceta una interessant reflexió «transcendental» sobre l'origen colonial de totes les llengües, sobre la llengua sempre imposada per l'altre. Derrida es pregunta: «En quin aspecte pot la passió d'un màrtir francomagrebí donar testimoni d'eixe destí universal que ens assigna a una sola llengua però que ens prohibeix la seua apropiació, prohibició que es lliga a l'essència mateixa de la llengua o més aviat de l'escriptura, la marca, el plec de la marca?»¹⁵

L'única llengua que parla, que sempre ha parlat, eixa mateixa llengua que l'enamora i sense la qual se sent «perdut» és la llengua del colonitzador. El francès apareix com la llengua que ve de la metròpolis transatlàntica, la que narra, bella i distant, en

13. Vegeu Hannah ARENDT, *Converses...*, p. 17-19.

14. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 63. Diu exactament: «Ces mots ne me viennent pas à la bouche, ils ne me sortent pas de la bouche. Aux autres, "ma langue maternelle".»

15. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 52. La traducció és meua.

aquelles obres literàries que la consagren reflexos de paisatges poc usuals en la quotidianitat d'un Derrida jove-algerià-*pie-noir*. La llengua francesa testimonia l'espectralitat d'una «Ciutat-Capital-Mare-Pàtria»¹⁶ exòtica, llunyana alhora que propera, i recorda que l'indret d'on brolla no és el lloc on habita aquest jove. A França, a l'altra banda del mar, allà és on es decidixen les normes, les regles i les lleis de la llengua que parlen els *pies-noirs*. El francès per a Jacques Derrida representa la llengua heretada i la llengua imposada. La veritat transcendental del seu testimoni implica que en el fons totes les llengües i totes les cultures són essencialment colonitzadores/colonitzades, s'imposen o són imposades. Tant com dir: del poder de cada cultura depèn tant la seua existència com la seua capacitat d'imposar-se a les altres.

Aquesta reflexió obre un altre clivell, o el mateix clivell que «fantasmagòricament» va re-presentant-se al llarg del llibre i en la meua reflexió: ara la distància en el si de la relació entre la llengua i el parlant és una figura del ressentiment cap a la pròpia dinàmica de la llei de la llengua, a la vegada que una figura del desig, gairebé neuròtic, de posseir-la. Són les mateixes hipòtesis del filòsof les que ens menen a pensar que la mateixa «desconstrucció», aquella que Derrida definix *arriscadament* en les *Memòries per a Paul de Man* com a «més d'una llengua»,¹⁷ és l'escenificació del seu intent «d'apropiació amant i desesperat de la llengua.»¹⁸ Però la llengua és irreductible a la possessió. Ni adés la llengua era de l'amo —una propietat de tipus natural del poderós— ni ara és susceptible de reapropiació per part de l'hoste —mitjançant aquest moviment interioritzador que delera posseir la «llengua pura»—. En el cor mateix de la llengua està la seua interdicció, la seua indòmita capacitat de burlar tots els conats de qui li diu «meua». En boca de tots i en mà de ningú.

En sentit estricte, ningú podria parlar mai d'una llengua pròpia, l'única llengua que ens és pròpia és sempre la llengua de l'altre. I eixe altre, fingidor, que arriba com a sobirà imposant la seua llei i la seua llengua, podria pensar que és ell qui se la dona a si mateix. Amb açò cau en la trampa, ignorant que ell ha de lluitar zelosament per tal de no arribar mai a posseir-la. La llengua està boja, diu repetidament Derrida, està tan boja com la llei. Amb quina legitimitat Arendt pot dir el que segueix al seu «Sempre» de la resposta a Gaus?

Arendt: Vaig pensar: què has de fer? No és pas la llengua alemanya, la que s'ha tornat boja. I en segon lloc: no hi ha cap substitut per a la llengua materna.

I Derrida torna a entreveure l'abisme: «Aparentment simples i espontànies, eixes *dues frases* se succeïxen naturalment, sense que la seua autora veja, sense que en tot cas done a veure, l'abisme que s'obre sota elles. Sota elles o entre elles.»¹⁹

16. Jacques DERRIDA, *Le monolinguisme...*, p. 72.

17. Jacques DERRIDA, «Mnemosyne», a *Mémoires pour Paul de Man*, París, Galilée, 1988 (p. 25-57), p. 38. N'existix traducció castellana de Carlos Giardini, Barcelona, Gedisa, 1998.

18. Jacques DERRIDA, *Le monolinguisme...*, p. 60.

19. Jacques DERRIDA, *Le monolinguisme...*, p. 102. La traducció és meua.

De l'empíric al transcendental i ara retornem a l'anamnesi autobiogràfica en què fem dialogar aquestos dos exemplars monolingüistes. Arendt recorda quan es deia a si mateixa que la seua llengua materna no era la que va embogir, ni tan sols en l'època dura del nazisme. I Derrida li recrimina invocar la possible bogeria de la llengua, i tot i així exclou de seguida la possibilitat inquietant que açò haja passat, tranquil·litzant-se amb la seua absurditat.

Cal dir que Derrida durant l'anamnesi anterior ha recuperat la possibilitat de la bogeria de la llengua, concretament en la figura de la mare que sostenia la mateixa llengua materna.²⁰ Aquesta mare va esdevenir «afàsica i amnèsica», fins al punt de no recordar el nom del seu fill —de qui explica la història, un «qui» que és i no és Derrida—. L'experiència inquietant de veure la mare embogir denuncia l'absurditat de veure embogir allò que és únic, la contradiu radicalment. Aquesta és la recriminació que Derrida aixeca contra Arendt quan oblida que la llengua embogix i que en la relació amb la unitat de la llengua sempre hi ha el fantasma de la bogeria, justament perquè ocupa la posició de l'insubstituïble.²¹ La llengua està boja.

I la Llei com a Llengua. La seua experiència seria aparentment autònoma, perquè cal que parle aquesta llei i ensenyorir-me d'ella per entendre-la com si me la donara a mi mateix; però continua sent —així ho vol en el fons l'essència de tota llei— heterònoma. La bogeria de la llei alberga la seua possibilitat à *demeure* (permanent) en la llar d'aquesta autoheteronomia.²²

El pensament que Derrida atribuïx a Arendt és que aquesta fidelitat a la llengua sols pot sostenir-la escudant-se en l'autonomia de la llengua i en una experiència d'autonomia «aparent». Així, Arendt continuaria pensant que la llengua alemanya preexistix al fet històric del nazisme i a l'ús que els nazis en van fer. La llengua alemanya estaria exempta de qualsevol responsabilitat en l'esdeveniment. I Arendt no s'adonaria de la seua alienació, ni en el sentit empíric ni en el transcendental.

Segons Derrida, l'alienació no és l'experiència de suportar un sobirà altre que ens marca la seua llei, sinó el que definix des de l'origen la nostra relació amb la llengua. Originàriament no hi ha llibertat en escollir la llengua, la llei ni la mare: entrem al món a través d'una sola mare, d'una sola llengua, d'una sola llei. Podem passar-nos la vida lluitant contra aquest llindar que precedix la nostra història, però quan adquirim la consciència per lluitar ja ens haurem empassat eixe rerefons creat per altres. Davant la impossibilitat d'alienar aquesta alienació, de canviar-la, Derrida l'anomena «alienació inalienable». En la impossibilitat, en la insubstituïbilitat, es troba sempre la possibilitat d'embogir de la llengua. Just perquè la nostra relació amb la llen-

20. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 65.

21. Amb açò Arendt negaria la possibilitat que: 1) La llengua materna puga embogir, en tant que lloc de la bogeria, perquè cadascú que embogix ha de tenir una llengua en què embogir, i 2) La mare, per ser l'impossible de substituir, és sempre substituïble i lloc mateix de la bogeria.

22. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 69.

gua té un origen ahistòric i, tot i així, la relació efectiva amb ella es dona en el temps, en la història, Derrida pot sospitar que qualsevol dia la llengua pot embogir.

Podria semblar que Derrida amb aquesta denúncia està defenent un essencialisme de la llengua proper al que Martin Heidegger o Theodor W. Adorno sostenien. Però és el mateix Derrida que en un circumloqui desmentix aquesta posició; així, no obstant això, la radicalitat de la denúncia que presenta a Arendt també es veu debilitada.²³ Si la llengua no es pot substancialitzar, si ni tan sols és quelcom a banda d'una relació, sols podrà embogir la llengua quan embogixen els subjectes que la parlen. Amb açò, la llengua portarà la marca de la bogeria. Mentre que la relació originària és sempre constitutivament boja, la relació històrica pot esdevenir boja, perquè la llei, com la llengua, és l'únic lloc i la primera condició de la bogeria.²⁴

Arendt potser no acceptava que la seua llengua haguera embogit, tanmateix veia una relació quasi directa entre els prototipus de culpable-responsable de les atrocitats comeses durant l'època del nazisme —els «paterfamilias» burgesos que componien la maquinària burocràtica nazi— i l'ús que feien de la seua llengua materna. A Arendt, la va impressionar la forma que tenia Adolf Eichmann d'utilitzar la llengua.²⁵ En 1961, durant el judici a què va ser sotmès, Eichmann utilitzava una tirallonga de tòpics, clixés i expressions fetes que demostraven tant la seua protecció absoluta de la realitat com la incapacitat per a pensar. Eichmann era un bon exemple de com la llengua materna és una llengua morta si no acull el xoc de la realitat i si no ens hi capbussem per cercar les paraules amb el desig d'anomenar els esdeveniments que tenim al davant. Segurament Arendt no devia parlar de la bogeria de la llengua, sinó d'eixa *impotència* de la llengua que mostra com un fantasma la impotència del pensament. La banalitat del mal banalitzaria també la llengua materna. Per a Arendt, llavors, no és una qüestió de bogeria, és una qüestió d'estupidesa i d'incapacitat de pensament, com mostra Eichmann, com mostra qui esdevé instrument de «bogeria i terror». És una altra variant d'anorrear la potència de la llengua materna, de matar-ne la productivitat. Aquest parlar per clixés, segons la mateixa Arendt, és igualment comú entre aquells que han suplantat la llengua materna per una altra llengua, bé siga per voluntat pròpia o per trauma, per no poder suportar el xoc d'Auschwitz.²⁶

23. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 108.

24. Vegeu, per a una relació mare i bogeria a través d'una reinterpretació del mite d'Orestes i Èdip, Luce IRIGARAY, *Le corps-à-corps avec la mère*, Mont-real, Les Éditions de la pleine lune. N'existix traducció castellana de Mireia Bofill i Anna Carvallo a *Cuadernos inacabados*, núm. 5, Barcelona, laSal, 1985: «Però la llei proscriu eixe primer cos, eixa primera casa, eixe primer amor. Ho sacrifica per tal de fer-ho esdevenir matèria de la seua llengua, del seu imperi.», p. 10

25. Hannah ARENDT, *Eichmann in Jerusalem: a Report about Banality of Evil*, Nova York, The Viking Press, 1963. N'existix traducció castellana de Carlos Ribalta: *Eichmann en Jerusalem. Un estudio sobre la banalidad del mal*, Barcelona, Lumen, 1999.

26. «Arendt: [...] Podem oblidar la llengua materna. Això és veritat. Jo ho he vist. Aquesta gent parla la llengua estrangera més bé que jo. Jo continuo parlant amb un accent molt fort, i sovint no parlo d'una manera idiomàtica. Això tots aquells ho saben fer. Però es converteix en una llengua que encadena un clixé rere l'altre, perquè la productivitat que tens en la llengua pròpia ha quedat tallada en el moment d'oblidar aquesta llengua.

«Bogeria» i «impotència» són dos termes recurrents quan enraonem sobre la situació lingüística al País Valencià. Per això, a partir d'una expressió embogida descabdelle el meu testimoni exemplar sobre la llengua, perquè, seguint l'audàcia de Derrida, pretenc ser la més valenciana entre els que són ací, l'única valenciana. A través del meu monolingüisme obstinat vull parlar de l'experiència d'un monolingüisme que, per context i per història, també és testimoni particular del monolingüisme de l'altre.

«Vull R., m'agrada perquè balla en castellà.» Aquesta frase, aparentment absurda, la digué fa molts anys ma germana, arran d'una visita que ens féu el meu millor amic. R. vivia en la ciutat on nosaltres anàvem a l'escola. Ho va dir després d'haver-nos passat el dia ballant i després que en aquella casa de poble retronaren les veus de les xiquetes, excepcionalment, bramant en castellà, perquè R. parlava castellà. Des de llavors aquesta frase ha passat a ser una expressió del lèxic familiar. Quan ella va exclamar-la tots vam riure, però tots vam entendre sense cap ambigüitat el que volia dir. Crec que jo no l'hauria dita mai aquesta frase, jo hauria pogut dir-ne una altra: «*Estimo Arnau*, m'agrada perquè balla en català» i també tots hagueren rigut, però l'hagueren entesa sense cap ambigüitat. De fet, aquestes dues frases són dues cares de la mateixa moneda: d'una experiència de la llengua trastornada d'arrel.

La nostra llengua materna, la nostra llengua familiar, era i ha continuat sent el valencià. Però d'eixa herència, que per a mi ha significat una autèntica «herrància»,²⁷ no ha sigut fàcil fer-se'n càrrec una volta i una altra, sense pensar que traïa el do o el sentit comú. No ha sigut gens fàcil en molts moments del temps que ha passat des d'aquell dia en què els meus pares —al contrari que els pares de R., que també eren valencianoparlants i l'única cosa que els diferenciava dels meus és que vivien a la ciutat— van decidir educar-me en valencià; des de llavors fins ara. Ara, quan sóc jo qui decidisc escriure la meua tesi en eixa llengua. Quan estic escrivint aquesta comunicació en eixa llengua.

La dificultat de l'«herrància» es posa de manifest en la frase boja de la meua germana i en la hipotètica frase que jo hauria dit. Tota la història del desprestigi de la nostra llengua es concentra innocent en eixes paraules.

La llengua ens la van donar els meus pares perquè, segons el que encara ens conten i que jo transmet a l'arendtiana, era la llengua de tota la família i nosaltres havíem nascut «entre» i hauríem de créixer sobretot «entre» aquesta família (allargada i present). Ens van donar la llengua, segons em conta ma mare, no com una decisió política, sinó perquè era la seua, la que «m'estimava més», diu ella. I ens la van donar també «confiant» que la llengua castellana ja s'encarregarien de fer-nos-la aprendre,

Gaus: Els casos en què s'ha oblidat la llengua materna, té la impressió que ha estat com a conseqüència de voler tapar el trauma?

Arendt: Sí, molt sovint. Jo ho he vist en diversa gent, de manera fulminant. Miri, la cosa decisiva no va ser l'any 33, almenys per mi. La cosa decisiva va ser el dia que vam assabentar-nos d'Auschwitz», *Converses...*, p. 26.

27. Em permet fer un joc a la derridiana entre herència i errar: «herrància», l'herència de la confusió.

per força o per plaer, tant el sistema educatiu com també la presència quotidiana de la televisió en les nostres vides de xiquetes dels anys vuitanta.

Tot i així, ens van donar una herència devaluada respecte a l'herència que els seus pares els van llegar a ells. L'havien devaluada la repressió franquista i la història peculiar de l'augment escandalós del prestigi del castellà en la societat valenciana de l'època, ben diferent segons el meu parer —i no sols— de com va anar per als parlants de Catalunya. La mesura de la devaluació la pot donar una altra frase conservada en el lèxic familiar: «Una paraula en castellà és cent voltes més bonica que cent en valencià.» Aquesta perla va ser pronunciada per una dona d'edat avançada, però no estava gens boja. De castellà, ella potser sols en sabia les paraules que el rector pronunciava en la litúrgia. Amén.

La devaluació no sols venia per la qualitat de la llengua que ens van donar, quan moltes paraules del patrimoni lèxic ja s'havien oblidat en la parla quotidiana; també venia perquè no era una llengua amb capacitat pública, i finalment per la consciència mateixa dels parlants valencians de ser monolingües en una llengua de poble, en el sentit pejoratiu de «poble», de poble-pobre (econòmicament i cultural). En resum, el fet va ser que la llengua durant molt de temps va estar tancada en el museu domèstic. Des de feia anys el castellà havia començat a estendre's per les classes benestants de les ciutats, més properes al poder oficial, i a poc a poc per les ciutats senceres; també els burgesos de professions liberals i aculturats que vivien als pobles —tret d'escasses excepcions conscienciades políticament—²⁸ parlaven castellà.

Per a mi, el castellà era la llengua de la ciutat; quan tornava a casa podia parlar «normal». Dic «normal» perquè en realitat jo i els meus companys i companyes «de poble» no parlàvem «normal» al col·legi; parlàvem castellà, però farcit d'«espardenyades». Tinc el record d'aquella consciència molesta, per què no, trista, de parlar incorrectament el castellà els primers anys d'escola, com tinc el record d'un ressentiment molt proper al que recorda Derrida, que em feia ensinistrar-me quasi neuròticament en eixa llengua. Fins al punt de fer-me-la creure llengua materna, fins al punt de tindre la certesa que sóc més competent en castellà que en la meua pròpia llengua. La venjança del bilingüisme em sorprèn quan pense que eixe llegat excels que porta la llengua, la literatura, la poesia que vaig recollir en la infantesa i que ressona «in the back of my mind», ressona en castellà. El que ressona d'aquells primers anys en valencià són tots els contes, les endevinalles, les dites... els tresors de la llengua oral del meu poble. Després, en l'època tardana d'infància, ja van arribar les joies dels dos valencians il·lustres: els poemes d'Ausiàs Marc i el *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell, juntament amb la consciència que la meua llengua havia viscut moments millors.

La meua fascinació pel castellà i pel mode de vida que aquesta llengua comportava no era com la de la meua germana; malgrat tot, era. Estava entre la fascinació i el ressentiment, amb predomini de l'últim. El que diferenciava la meua experiència

28. En el cas del meu poble, és destacable l'exemple de Francesc Ferrer Pastor.

consistia en la confiança que un «*Arnau* que ballava en català» vinguera a salvar-me i dignificara la meua llengua. La fascinació veritable per a mi, des de molt menuda i contra tots els castellans, era la del català i la de tot el que vinguera del nord. Aquesta experiència fantàstica i fantasmagòrica es nodria pel context en què vaig anar creixent, tant privat com públic: a prop de gent que defenia la unitat de la llengua catalana i durant els primers anys d'aplicació de la Llei d'ensenyament i ús del valencià i de la política del «cal dir».²⁹ Era l'època de la guerra de les banderes, «en el blau» o «sense el blau», i jo sense gaire coneixement de causa i amb molt d'amor i fe en qui m'ho explicava em vaig embolcallar en la bandera dels maulets. Però des de llavors, i des de llavors fins al dia que vaig arribar finalment a la terra promesa, Barcelona, no podia deixar d'experimentar un nou ressentiment secret, més dolorós, i encara més proper al ressentiment del qual parla Derrida, tot i que no va vèncer mai la meua fascinació. Aquesta fascinació testimoniava l'*espectralitat d'una «Ciutat-Capital-Mare-Pàtria» exòtica, tan llunyana alhora que propera*: no era més enllà del mar, era més enllà dels tarongers.

I estava jo convençuda que la meua capital no era València ciutat, castellana i provinciana, era Barcelona. De major havia d'arribar a Barcelona. Catalunya era l'indret d'on brollaven les normes, les regles i les lleis de la llengua que parlàvem des de Fraga a Maó i des de Salses a Guardamar i que es concretava en el «cal dir».

Tanmateix cal dir... Si dèiem «marmolar», «cosconelles» i «debadés», ara calia dir «renyar o bonegar», «pessigolles» i «de franc o gratuïtament». Aquesta va ser la primera classe de valencià al col·legi; vaig eixir de l'aula ben desconcertada. Fins i tot parlava malament la meua llengua materna! Després vaig parlar amb un adult que em va explicar per primera vegada la «qüestió de la llengua embogida». Per a ell, la unitat de la llengua no era una qüestió discutible, la qüestió discutible era com polititzar la llengua per a fer-ne sentir orgullosos els seus parlants. Crec que la qüestió de la llengua embogida al País Valencià continua sent la mateixa. Més ara que el valencià, segons les enquestes i l'*oida*, viu una de les seues èpoques més fosques, siga pel menfotisme, per l'espanyolisme o per l'anticatalanisme amb què els valencians acaben per no honorar la seua herència i amagar el seu nom.

Tanmateix la llengua en què jo pretenia ensinistrar-me, de nou, *era i no era* la meua llengua. Em rebentava saber dels meus barbarismes lingüístics, dels calcs sintàctics del castellà, m'angoixava i m'angoixa encara no tindré'n ni tan sols consciència, però també m'irritava quan algú del meu entorn catalanista substituïa una terminació verbal valenciana per una de l'estàndard català o quan en lloc de ser «ací» i dir «açò» es transformava i era «aquí» i deia «això», com em semblava ridícul sentir

29. L'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de 1982 i el restabliment de la Generalitat Valenciana van fer possible, entre d'altres coses, l'elaboració i aprovació d'una llei d'immersió lingüística: la Llei d'ús i ensenyament del valencià (23 de novembre de 1983). Per primera vegada a la història del País Valencià, la seua llengua tenia espai en l'Administració pública i a l'ensenyament públic (gratuït i obligatori). A l'escola, el valencià hi entraria, a més, no com una nova assignatura, sinó com a llengua vehicular de l'ensenyament, «d'acord amb la seua realitat sociolingüística».

les vocals neutres en la boca d'algú del meu poble. No podia deixar de pensar que era una altra forma d'avergonyir-se de la nostra llengua, malgrat que fóra la mateixa. Una identitat trastornada. Com no pensar que la relació amb la llengua pot embogir? I com diu Derrida, embogim en una llengua i eixa llengua d'alguna forma roman marcada.

Jo, com a parlant, estic marcada. No obstant això, tot al contrari que Jacques Derrida,³⁰ considere completament compatible l'accent «no pur» d'una llengua i les particularitats lingüístiques amb la dignitat de la paraula pública. Després de molts anys de ser a Barcelona, on el context segurament ha afavorit el fet de poder triar parlar en valencià en la majoria dels àmbits, confesse no haver perdut eixa fascinació, ni tampoc eixe ressentiment per la doble interdicció. Em fascina i agraiïsc poder participar en un congrés en llengua catalana; m'entristix mirar cap avall i escoltar tant de castellà, mentre la llengua continua embogida per molt que les bones voluntats no manquen per cap de les bandes d'aquells que se l'estimen; i anecdòticament, m'irrita pensar que encara no sé quin corrector normatiu utilitzar perquè no em permeta passar barbarismes, però que a la vegada no reconega com a errònia la meua diferència lingüística en el si de la denominació d'origen «català».

Perquè fóra de bojos no poder comunicar parcel·les del saber en català i en les seues variants dialectals; això depèn de les voluntats i de les consciències de les estudioses i dels estudiosos, però també del mercat editorial i de la política lingüística.

Perquè fóra de bojos comprometre's amb un món en què les llengües seran vives sols si són capaces de dominar les altres i d'imposar-se o d'es mussar les seues heterogeneïtats internes.

Perquè dèiem al principi que una llengua viurà si és capaç d'estar en el cap, en la boca i en els dits de qui la parla. Ara diem que estarà realment viva si és capaç de fer pensar, escriure, crear, traduir i fins i tot de fer ballar en ella. D'açò, cal que se'n facen garants els seus parlants i les seues polítiques lingüístiques.

Que no embogim del tot... això és el que desitge a la meua llengua. És el desig que em pot fer errar.

30. Jacques DERRIDA, *Le monolingüisme...*, p. 78.